

„Magyar lett most a mántából...”

Háttérrel a felső-Bódva-völgyi németek hungarus-tudatához¹

ZOLTÁN ILYÉS

„MANTAS HAVE BECOME HUNGARIANS...” – THE BACKGROUND OF THE HUNGARIAN
NATIONAL FEELING OF GERMANS OF UPPER-BOLDVA VALLEY

94(437.6)(=112.2)

316.022.4(437.6)(=112.2)

Hungarian national feelings of non-Hungarians, assimilation, national identity, “magyaron”, Carpathian Germans

Bevezetés

A területileg, szociokulturálisan és dialektológiai egyaránt differenciált szepesi németiség a magyar történeti közgondolkodásban éppúgy, mint a történeti, néprajzi tudományos munkákban a magyarérműség, a hungarus-tudat legkarakteresebb képviselőjeként jelenik meg. A két világháború közötti német történeti irodalomban és az egyes szepesi települések falumonográfiáiban ezt a jelenséget döntően a feltörekvő, státusorientált német rétegek önkéntes asszimilációjával, másrészt a magyar állam felől jelentkező kényszerasszimilációs nyomással, nem pedig a „*magyar nép misztikus és titokzatos karizmájával*” magyarázzák.² Mindez nem jelenti azt, hogy a két világháború közötti Csehszlovákiában a felvidéki német népcsoportok körében ne lehetne példát találni magyarérműségre: a magyarpárti autonómiatörekvések, az iskoláztatási követelések és az 1938-as határváltozással kapcsolatos viharok is jelzik ezt. A szudétanémetiség felől artikulálódó nagynémet, illetve kárpáti német identifikáció különösen a Szepességben kap nehezebben erőre, jelezve a megörökölt hungarus-tudat transzparenciáját. Tanulmányunkban már a történeti Abaúj-Torna megye területén fekvő Felső-Bódva-völgy, a szepesi németiséghez sok szálon kapcsolódó két német települése – Mecenzéf és Stósz – magyarérműségének, hungarus-tudatának 19–20. századi hátterét kívánjuk bemutatni.

Etnodemográfiai áttekintés

Alsó- és Felső-Mecenzéf etnikai összetételében a második világháborúig a statisztikailag befogható időben mindvégig meghatározó maradt a német elem. A magyar anyanyelvűek³ századfordulótól növekvő aránya a két település népességét összesítve nem haladta meg a 28%-ot. A magyar anyanyelvűnek iratkozó túlnyomó része helyi német volt, akik patriotizmusból és a valós nyelvi gyakorlat alapján regisztrálták magukat magyarok. A magyaroknak legfeljebb 15-20%-a lehetett ide beköl-

tözött vagy beházasodott.⁴ A Felső-Bódva-völgy németiségének demográfiai adatait nem lehet függetleníteni a hagyományos hámoripar konjunkturáitól és recesszióitól. Az 1874 utáni első nagyobb kivándorlási hullámot a nagy tőzsdekrach indította el. Az olcsóbb ipari áruk versenye már ezt megelőzően érzékenyen érintette a felső-mecenzéfi szegkovácsokat. Ők voltak az első amerikai kivándorlók. Az 1880-as évektől az első világháborúig masszív volt tengerentúli kivándorlás. 1880 és 1890 között Alsó-Mecenzéfen 15%-kal, Felső-Mecenzéfen 21%-kal csökkent a népesség (1. táblázat). Alsó-Mecenzéfről az első világháborúig mintegy 700-an, Felső-Mecenzéfről 300-an vándoroltak el.⁵ Más adatok szerint 1873–1914 között a két településről több mint 1500 személy emigrált, különösen sokan az Amerikai Egyesült Államokba, azon belül is Clevelandbe, melyet amerikai Mecenzéfnak is hívtak.⁶

1. táblázat. A felső-Bódva-völgyi német községek etnikai összetétele (1880–1930)

		1880*	1890*	1900*	1910*	1921	1930
Alsó-Mecenzéf	magyar	238	159	417	596	600	240
	szlovák	58	112	112	83	102	245
	német	2733	2390	2258	1918	1945	2062
	egyéb	144	29	18	61	23	109
	összesen	3173	2690	2805	2658	2670	2656
	magyarul beszél			1711	1919		
Felső-Mecenzéf	magyar	10	47	248	592	297	168
	szlovák	68	137	314	235	392	592
	német	1200	831	745	522	672	261
	egyéb	81	51	104	226	160	261
	összesen	1359	1066	1411	1572	1521	1282
	magyarul beszél			682	1070		
Stósz	magyar	24	51	138	853	366	107
	szlovák	16	15	19	17	24	277
	német	988	980	940	148	599	711
	egyéb	48	15	15	15	33	87
	összesen	1076	1061	1112	1033	1022	1182
	magyarul beszél			762	887		

* – anyanyelvi adatok

Alsó-Mecenzéfen a magyarok századfordulótól növekvő aránya nem haladta meg a 22%-ot (1. táblázat). A századfordulón a magyarul tudók aránya a településen kétharmad körül alakult. Szlovákok megtelepedését – Felső-Mecenzéffel ellentétben – egészen 1944-ig nem lehetett érzékelni. A statisztikai szlovák népesség jórészt a két település között élő cigányságból rekrutálódott, akiknek gyermekei a két világháború között a helyi szlovák iskolát látogatták.

Felső-Mecenzéf etnikai helyzete ettől több tekintetben eltért. 1890 után a szlovák anyanyelvűek száma ugrásszerűen megnőtt. Ennek egyik oka, hogy a csődbe jutott, Amerikába kivándorló felső-mecenzéfi szegkovácsok többnyire szlovákoknak adták el házukat és földjeiket. A szlovákság arányának növekedése már a 19. század elején is érezhető volt.⁷ Emellett az összességében agrár jellegű Felső-Mecenzéfen a szlovákság eredményesebben be tudott integrálódni. A szlovákság arányának növekedése másrészt összefüggésben van az adminisztratív szempontból ide tartozó, mintegy félórányi járásra levő Luciabánya fejlődésével. Ide lengyelek és a népszámlálási statisztika szerint vendek (!) is költöztek.⁸ 1910-re relatív többségbe kerülnek a magyar anyanyelvűek, amelyben szerepe lehetett a Rimamurány-Salgótarján Vasmú Rt. által igazgatott új bányásztelepülésnek. Itt a ve-

gyes rekrutáció ellenére a bányagazgatás (iskola, bányászkolónia, szociális intézmények, munkanyelv) fontos hatással bírt a nyelvi egységesülésre.⁹ A magyarul tudók aránya Alsó-Mecenzéffel összehasonlítva kisebb, különösen 1900-ban, amikor az 50%-ot sem tette ki.

Szembetűnő, hogy Stószon 1910-ben a magát korábban német anyanyelvűnek valló népesség zömét (82%) magyar anyanyelvűként regisztrálják. Ez még korántsem bizonyítja a német nyelv, illetve a helyi mánta dialektus feladását/elfelejtését, sokkal inkább a sokat emlegetett „hungarus-tudat” egyik legmarkánsabb megnyilvánulásaként értékelhető. A helyi közoktatási helyzet és vallási élet részleteit nem ismerjük, azonban az egyértelmű, hogy a nem új gyökerű magyarérezelműséget, állampatriotizmust erősítették a magyar vagy magyarrá vált helyi lelkészek, tanárok, kőgyárosok és birtokosok. Az első világháború után ez az arány csak fokozatosan „korrigálódik” a németek, illetve a szlovákok javára. 1921-ben a magyarok aránya még mindig 36%, csak 1930-ban csökken 10% alá, míg ugyanekkor a szlovák nemzetiségűek aránya 24% (1. táblázat). Ez utóbbi utal a Stószhoz tartozó kistelepülések szlovák népességére (Stósz-fürdő, Bodoka), valamint szlovák beköltözésre és egyfajta orientációs váltásra, mimikrire, amely a helyi politikai érdektagoltság ismeretében nem meglepő, és különösen a harmincas évek végére lesz szembetűnő. Erre utal az ún. *magyarónok*, illetve *cipszerek* iskoláztatási gyakorlata 1939-ben.¹⁰ A magyarul beszélők adatai az 1900-as és 1910-es népszámláláskor világosan utalnak a magyar nyelvtudás jelentőségére és elterjedtségére. 1910-ben már az Apponyi-féle törvény hatása is lemérhető, azonban óvunk ennek a túldimenzionálásától. A magyarul tudók aránya a három község közül Stószon volt a legnagyobb: 1910-ben 86%. A magyar nyelvtudást, illetve nyelvi normát feltétlenül erősítette az 1881-ben alapított Stósz-fürdőt látogató és a községben megszálló nagyszámú magyar fürdővendég, főleg Budapestről, Kassáról és a Bácskából.

A hungarus-tudat történeti-kulturális összetevői

Mecenzéfet (Unter-, Obermetzenseifen, Nižný-, Vyšný-Medzev) 1255 és 1359 között német bányászok és kézművesek alapították. Megélhetésükben a bányászat (ezüst, réz, vas) és a hámoripar volt fontos, mely később járulékosan kiegészült a szénégetéssel és a környéken található kevert lombú erdőkre alapozódó zsendélykészítéssel. Stószon (Stoss) a 13. század közepén telepedtek meg német bányászok, favágók és szénégetők. Mindkét település kezdetben a jászói (Joos, Jasov) premontrei prépostsághoz tartozott, Stósz 1331-ben Szomolnok (Schmölnitz, Smolnik) királyi bányavároshoz került.¹¹

A Bódva felső folyása mentén már Abauj területén fekvő településeket az Alsó-Szepesség (Gründler Boden) német városkáitól a Kojsói-havasok választja el. Jól járható közlekedési út csak a magyar többségű Jászó–Szepesi és Kassa felé volt adott, ami már korán meghatározta a kulturális kontaktusokat. A mecenzéfi vasáruikat jórészt magyar nyelvterületen – a Felföldön és az Alföldön – értékesítették. A mezővárosok piachelyei, bőven kínáltak olyan kulturális találkozási helyzeteket, amelyek már korán hozzájárultak a magyar nyelvi minta és a magyarérezelműség terjedéséhez.

A magyarérezelműség egyik első, a kollektív emlékezet által is megőrzött epizódja, hogy a mecenzéfiak a Rákóczi-szabadságharc mellé állva, a kuruc seregnek

5000 baltát készítettek. A magyaros mecenzéfi férfviselet kapcsán a helyi emlékezet azt tartja, hogy állítólag egy huszár egység uniformisait Mecenzéfen hagyta, amely a helyi obsitosegylet tulajdonában maradt. Ezt a viseletet nagy ünnepi körmeneteken hordták az erre méltóak. Azok a polgárok, akik anyagilag megengedhették maguknak, különböző más alkalmakra is kikölcsönözhatték (temetés, esküvői fotók). A megmaradt fotók és képek alapján úgy tűnik, hogy mindkét Mecenzéfen a férfiak a 19. században ezt a magyaros uniformist hordták, az eredeti német férfviselet feledésbe merült.¹²

A mecenzéfi patriotizmusa az 1848–49-es szabadságharcban szintén megnyilvánult: 40 000 bajonettet készítettek a honvédsereg számára, sokan aktívan részt vettek a szabadsághárcok leverése után a náluk maradt bajonetteket a hámorok tavaiba dobták, és pár hónapra elbujdostak az erdőkbe és az elhagyott tárnákba.

Mivel az újkorban is külön megerősített bányavárosi jog (Stósz 1638, Alsó- és Felső-Mecenzéf 1728) nem védte meg őket a földesúri joghatóságot rendületlenül érvényesíteni kívánó premontrei rend túlkapásai ellen, a mecenzéfi évszázados harcot folytattak régi bányavárosi privilégiumaikra hivatkozva.¹³ Ennek egy állomása volt, amikor 1831-ben az állandó összetűzések nyomán Alsó-Mecenzéf keresztülítette, hogy az 1804-ben alapított kassai egyházmegyéhez kerüljön, míg Felső-Mecenzéf a Rozsnyói egyházmegye és így a premontrei rend juriszdikciója alatt maradt.

1860 és 1874 között virágzott a hámoripar, a jól szituált hámortulajdonosok fiaikat Budapestre küldték tanulni, akik jórészt kereskedelmi és hivatalnok pályákon helyezkedtek el. Előkelőnek számított, ha a jómódú családok és magasabb rangú hivatalnokok egymás között magyarul beszéltek. A kiegyezéssel újabb lendületet vett a magyarosodás és magyarosítás. A Kultuszminisztérium 1868-ban megengedte ugyan a hatosztályos német népiskola működését, de a németországi tankönyveket már nem engedélyezte. Az iskolákat a következő évtizedekben fokozatosan magyar tanítási nyelvűvé változtatták. 1907-ben az Apponyi-féle iskolatörvény nyomán csupán az anyanyelvi órákat és – engedéllyel – a vallásoktatást tarthatták meg németül.

A 19. század végére Mecenzéfen a magyar vált a presztízs- és a „hochdeutsch”-nál jobban beszélt irodalmi nyelvvé: a fokozatosan csökkenő német óraszám miatt az elkövetkező generációk irodalmi nyelvként a magyar nyelvet ismerték meg és beszélték. A századfordulóra a népesség közel háromnegyede beszélt magyarul. A helyi mánta dialektus az otthon, a szűkebb szülőföld nyelve maradt, ami felé a századfordulótól a nyelvészek és helytörténészek megkülönböztetett figyelemmel fordultak.¹⁴ Majdnem mindegyik szepesi városnak volt dialektusban alkotó költője, írója. A 19. század végétől egyre több autodidakta rímfaragó verse jelenik meg helyi kiadványokban, füzetekben. Mecenzéf leghíresebb, nyelvjárásban író költője (Mundartdichter) Peter Gallus római katolikus lelkész volt.¹⁵

A magyarosodást és magyarosítást elítélő német helytörténészek szerint a szepesi és abaúji németeket a teljes beolvadástól a helyi dialektus óvta meg, melyet egyes vélemények szerint a hungarus-tudatú, német nemzeti identitását elvesztő értelmiség egyfajta penitenciaként ápolta.¹⁶ A szepesi dialektusok, az alsó- (gründler) és felső-szepességi, a mánta, a buléner (dobsinai) a magyar állampatriotizmussal maximálisan azonosuló szepesi németek „Heimat-nyelve”, lokális érvényességű „szülőföld-nyelve” maradt. A diglossziának ebben a sajátságos esetében az „emel-

kedett”, E nyelvi változat (itt a magyar irodalmi nyelv) és a „közönséges” K változat (itt a mánta dialektus) két különböző nyelv bázisán reprezentálódik.¹⁷

Az előrehaladott magyarosodás ellenére a korabeli tendenciáktól eltérően Mecenzéfen csak alkalmi névváltoztatásra, névmagyarosításra került sor. A mecenzéfi patriotizmusát jól példázza a millennium esztendejében készült és az első település (Dörfl) helyén felállított német és magyar feliratú emlékmű szövege, amely a helyiek szerint a történelmi Magyarország egyetlen német feliratú millenniumi emlékműve:¹⁸

Milleniumi emlék 896-1896 / A karddal szerzett, / a kereszttel fenntartott / és a munka által felvirágozott hazán legyen Isten áldása. / A hagyomány szerint itt volt bölcsője Mecenzéfi városainak. Az ősök iránti kegyeletből a hálás unokák. [magyarul]

Zur Erinnerung an den tausendjährigen Bestand unseres geliebten Vaterlandes Ungarn. Im Jahre 1896 gewidmet von den Bürgern der königlich-privilegierten Bergstadt Untermetzenseifen.

(magyar fordításban: Szeretett szülőhazánk Magyarország 1000 éves fennállásának emlékére. Krisztus 1896. esztendejében állították Alsómecenzéfi szabad királyi privilegizált város polgárai.)

Wir weihe[n] dies Monument dem Boden, / wo unsre Ahnen, kleine Schar, / einst Gottes Gnad erhielt von Oben, / fromm durchzuleben viele Jahr. Ach lasst uns diesen platz jetzt küssen, / wo unsrer Väter Dörfchen stand! / Den Grundstein legten sie, wir wissen, zu unserer Stadt mit eigener Hand.

(magyar fordításban: Ezt az emléket annak a Földnek szenteljük, / ahol őseink kicsiny serege, / az Úr kegyelmét megkapta fönről, / hogy jámborul élhessen sok esztendőt. / Óh, csókoljuk meg ezt a helyet, / ahol atyáink faluja állt! / Városunk alapkövét, mi tudjuk, ők rakták saját kezükkel.)

A mecenzéfi mánták egy részének magyarosodása még 1920 után sem szűnt meg, illetve megmaradt a többnyelvűség és a magyarság iránti szimpátia. A csehszlovák népszámlálásokkor nem várható mértékben vallották magukat magyarnak a két község lakói. Ennek entuziasztikus bemutatását olvashatjuk Kászonyi Ferenc *Egy különös nemzetiségi kérdés* című írásában: „A mecenzéfi mánták magyarsága pedig egyszerűen megható. Ez a hatszáz év óta itt lakó nép, mely mindig együtt örült vagy szenvedett a magyarokkal, a magyar statisztikákban német községként szerepelt, s a csehek alatt a szintén mánta Felsőmecenzéffel és a stószai gründerrel együtt magyarnak vallotta magát.”¹⁹

„Az utolsó fellángolás”

A Bódva felső völgyében a kisantant létrejöttével, a kedvezőtlen közlekedésföldrajzi helyzettel, valamint a cseh ipar konkurenciájával felerősödő gazdasági marginalizálódás és pauperizálódás – bár indított különféle alkalmazkodásokat (pl. németországi munkavállalás, kocsmabérlés Kelet-Szlovákia számos településén) – a baloldal felé vitte a helyiek széles rétegeit, oly módon, hogy ez nem halványította el adott esetben a magyar identifikációt, a korábbi magyar állammemzet és adminisztráció iránti hűséget. A baloldali politikai identifikáció mellett jelen volt az 1930-as évekre fokozatosan gyengülő helyi bázisú, magyarokkal rokonszenvező és döntően evangé-

likus szellemiségű Szepesi Német Párt (Zipser Deutsche Partei), majd a német kultúra védelmére, a munkahelyek biztosítására koncentráló, nemzeti, autonomista, antimarxista és keresztény retorikájú Kárpáti Német Párt (Karpatendeutsche Partei).²⁰ E két utóbbi párt jelezte a helyi közösség – jórészt generációosan tételeződő – nemzeti identitásban és egyben a hungarus-tudatban jelentkező elkülönböződését és belső diszkontinuitását is.

Az 1938-as bécsi döntés után a stósziai és a meczenzéfiek egy része szenvedélyesen harcolt Magyarországhoz való csatolásukért. A bécsi döntés nyomán a Bódva-völgyi német települések bizonyos mértékben *magyarónokra* (*Magyaronen*) és *német pártiakra* hasadtak. Ez, mint láttuk, generációs kérdés is volt: az első világháború után felnőtt egy, már német iskolákban, főiskolákon tanult nemzedék (többen tanultak a Szudéta-vidéken), akik az ifjúsági szervezetekben, sport- és kulturális egyesületekben, a népiséget kutató és azt megmenteni kívánó szervezetekben (pl. Wandervogel) megérezték a birodalmi német öntudatot, és már nem munkált bennük a magyar patriotizmus. A két világháború közötti szudétanémet befolyás identitásmegerősítő, disszimilatív hatású volt, amelynek reminiszcenciáit a mai közösségben is érezni lehet: viszonylag erős az egyesületi élet és a kulturális önszerveződés; a lokális repertoárral, örökséggel, értékekkel szemben/mellett egy össz-német örökség helyi megszerkesztése és képviselése is megjelenik.

Az 1938–39-es határkorrekciót követelő, utóbb hiábavalónak bizonyuló tiltakozásokkal, tüntetésekkel egy sajátos kétirányú diskurzus indult meg. Az újonnan kijelölt határ korrekcióját óhajító felfűtöttségben „befelé”, illetve „hazafelé”, azaz a helyi közösségben és a magyarok vagy magyar tudatú cipszerek felé egy Magyarországról, illetve a visszacsatolt területekről „importált”, túlfűtött retorikájú, irredenta-revizionista, spontán ritualizált diskurzus aktivizálódik, amelyben a helyiek magyar öntudatukat hangsúlyozzák, és abban bíznak, hogy az Esterházy János vezette magyar párt képviseli érdekeiket.²¹

Erre példaként idézhetjük azt az 1939-es röpirat-tömörségű magyar verset, amely az első bécsi döntés után az újonnan kijelölt határ korrekcióját óhajító eufóriában született.²²

*Jänner 1939*²³

*Gyertek ide Meczenzéfi Mántak,
fujatok dalolyatok egy szép magyar notat.
Nem lesz több gumibot, megszűnt arulástok.
Eszterházi el megy majd, mond az igazságod,
kiszakitot Karmasintol,
magyar lett most a mántából.
Szegény Mánta megérdemli,
hogy az Isten megsegíti.
Kiszenvedet, de kitarot,
mert a magyar Istenébe bizot.
Eszterházi soká élyen,
fölvidéki büszke népnél.
Eszet kiáltja most a Mánta,
fölvidéki magyarságra.*

A mecenzéfiak küldöttséget menesztettek a bécsi döntés megváltoztatása érdekében a berlini külügyminisztériumba.²⁴ Szlovák részről felvetődött, hogy Stósz és Mecenzéf fejében – az etnikai konfliktusok által és magyar megtorlás által érintett – Nagysurányt akarják.²⁵ Mecenzéfről megüzenték Karmasinnak, hogy ne látogassa meg őket, aki úgymond élelmet akart vinni a szűkölködő településnek. A figyelmeztetés ellenére 1938. december 11-én mégis megérkezett 200 fős egyenruhás rendfenntartó (Ordner) kísérettel. Mindkét településen heves tüntetés fogadta: a hívei élén Stószon és Mecenzéfen felvonuló Karmasin Volksgruppenführert kövekkel megdobálták, és merényletet kíséreltek meg ellene.²⁶ A mecenzéfi eseményekre hevesen reagáló pozsonyi *Grenzbote* „kommunisták, magyarónok és cigányok, valamint hazáruulók és terroristák” merényletéről írt. A mecenzéfiak erre a „szepesi mozgalmakról mindig pártatlanul író Szepesi Híradóban” közöltek választ: „...A bécsi döntés után kétségbeejtő helyzetbe kerültünk. Utolsó értékesítési helyeinktől megrabolva, elzárva az összes országúti és vasúti kapcsolattól, biztos elnyomorodás előtt állunk. Küldöttségeink, amelyeket Kassára, Prágába és Berlinbe menesztettünk soha nem a politikumot hangsúlyozták, egyedül és kizárólagosan a gazdasági okokat. Ennek ellenére a kárpáti németek félreértettek és a népiség elárulóinak neveztek bennünket. Nyomatékosan hangsúlyoztuk, hogy német népiségünkre éppúgy büszkék vagyunk, mint minden igazi (sic!) német, szobáinkban majdnem mindenhol ott függenek ószintén szeretett vezérünk Adolf Hitler képei, de tovább akarunk élni és német szorgalmunkkal és munkánkkal továbbra is megbecsülést szerezni.”²⁷

Érzékelhető, hogy a Karmasin Volksgruppenführer és államtitkár elleni „merénylet” nyomán, majd a helyzet megváltoztathatatlanságának tudatában megindul egy „kifelé” irányuló öngazoló, német népiségüket hangsúlyozó, de gazdasági érdekeiket sem elfedő diskurzus is. Az 1930-as évek elejéhez képest enyhült az élelmszerhiány²⁸ a Német Párt által szervezett árueosztó központ (Warenzentrale) és a Raiffeisen Bank tevékenységének köszönhetően.²⁹ A fellángolás elmúltával erősödött a német öntudat: Magyarországon élő mecenzéfi születésű adatközlőnk elmesélte, hogy magyarónnak számító, egy vasárnap éppen a templomba igyekvő családját nyilvánosan megbélyegezték: a mellettük elmasírozó helyi fiatalokból álló paramilitáris egységet vezetőjük „*Dreimalige Pfu den Magyaronen*” („Háromszoros pfuj a magyarónoknak”) kiáltásra utasította.

Összegzés

A felső-Bódva-völgyi németek 20. századi etnikus és nemzeti affinitásaiban az elsőrendűen gazdasági motivációk mellett érezhetőek a főhatalomváltás előttről megörökölt történeti-kulturális beidegződések és minták is. 1918-ig Mecenzéf bizonyos értelemben a magyar kormányzat édesgyermeké volt, specialistái az egész Kárpát-medencébe és a Balkánra szállíthatták termékeiket, gazdasági gondok esetén a magyar kormányzat gazdasági segítséget nyújtott. A Monarchia felbomlásával, az utódállamok megszerveződésével és a trianoni határváltozással hagyományos piac-helyeiktől el lettek szakítva, meg kellett küzdeni a cseh-morva ipar konkurenciájával: a mecenzéfiak gazdasági válságba kerültek, magas lett a munkanélküliség. Ez egyfelől a fokozott baloldali orientációban és a magyar idők iránti pozitív helyi emlékezetpolitikában nyilvánult meg. A Szepesi Német Párt ideológusaihoz hasonlóan

a mánták nagy része a magyar államnemzettel és patriotizmussal kötött adaptív konszenzust vállalhatónak és hasznosnak tartotta a maguk szempontjából, másrészt az akkori csehszlovák, majd szlovák államot, illetve a szlovákiai német érdekképviselőket nem gondolták annyira hatékonyak, hogy égető gazdasági gondjaikat megoldják. A történetileg erős hungarus-tudatnak, mint egyfajta státuskompenzációnak eredményességébe vetett hitük találkozott a magyarországi nemzeti elit és a „hungarus beamter” hagyományú cipszer származású értelmiség nosztalgikus szimpátiájával és revíziós diskurzusával is.

Jegyzetek

1. A kutatást támogatta a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány és a marburgi Herder Institut e. V.
2. Vö. Müller, K. V. 1953. 404–406. p.; Fausel, E. 1927; Kauer, J. – Schürger, J. – Wagner, K. é. n.
3. Az 1880 és 1910 közötti magyarországi népszámlálásoknál az anyanyelvi kategóriát alkalmazták.
4. A századfordulótól házassági migráció indult meg a Rozsnyó-vidékről és a Csermosnyavölgyből az alsó-szepességi bányászvidék felé. Ez különösen érzékelhető Mecenzéfen – Paládi-Kovács A. 1996. 64. p.
5. Kauer, J. – Schürger, J. – Wagner, K. é. n. 94. p.
6. www.metzenseifen.de.
7. Eiben, A. 2001.
8. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása.*
9. A 19. századi alapítású bányász- és iparos telepek nyelvi egységesüléséhez lásd Ilyés Z. 2005. A felvidéki ipari központok nyelvhasználatához lásd Pazmandi, S. 1991.
10. Ilyés Z. 2002. 286. p.
11. Guzsak L. 1983. 376., 392. p.
12. Eiben, A. 2001.
13. Eiben, A. 2001; Guzsak L. 1983. 377. p.
14. Lásd Gedeon A. 1905.
15. Ilyés Z. 2003. 302–303. p.
16. Kauer, J. – Schürger, J. – Wagner, K. é. n. 259. p.
17. Vö. Wardhaugh, R. 1995. 79. p.
18. Ilyés Z. é. n. 70. p.
19. Kászonyi F. 1928. 355. p.
20. Ilyés Z. 2002. 282–285. p.
21. Lásd Ilyés Z. 2002. 286. p. Megjegyezzük, hogy az első bécsi döntés után Magyarországon, illetve a visszacsatolt területeken élő, Szepesből elszármazottak politikai és kulturális aktivitása is megerősödött. 1938. november 16-án tartották első összejövetelüket a kassai szepességek, megalakítva a Szepesi Szövetség kassai csoportját és követelve a Szepesség lakóinak önrendelkezését. (*Kassai Újság*, 1938. november 17. 5. p.) November 20-án „manifesztációs nagygyűlést” szerveztek, amelyen kijelentették, hogy „a szepességi lakosság nemzetiségre való különbség nélkül magyarérezelmű és Magyarországgal kíván együtt élni”. (*Kassai Újság*, 1938. november 22. 3. p.)
22. Ilyés Zoltán 2003. 305–306. p.
23. Walter Bistika szívességéből; szövegű közlés az eredeti helyesírással.
24. *Szepesi Híradó*, 76. évf. 50. sz. (1938. december 10.) 2. p. „A meczenzéfiek küldöttsége Berlinben. A bécsi döntés értelmében Szlovákia területén maradt Mecenzéf község küldöttsége megjelent Berlinben a birodalmi külügyminisztériumban, és kérte Németország hozzájárulását ahhoz, hogy a községet Magyarországhoz csatolják. A német Külügy-

- minisztériumban kijelentették, hogy a bécsi döntőbírói határozat értelmében a bécsi döntőbíróság tagjai illetékesek. A meczenzefi küldöttséget ennek megfelelően a bécsi döntőbírósághoz utasították.”
25. Melzer, R. 1989. 102. p., *Szepesi Híradó*, 76. évf. 51. sz. (1938. december 24.); Rónai A. 1989.
26. Lásd Fábry Z. 1968. 9. p.
27. „Wie es in Metzenseifen zugging.” *Szepesi Híradó*, 76. évf. 51. sz. (1938. december 17.) 1–2. p.
28. Itt utalunk arra, hogy a szintén bányász, vasiparos hagyományú és a strukturális válságok által érintett közeli Gölnic-völgy helyi megnevezése „*Hungertal*”, azaz „*Éhség-völgy*”.
29. Vö. Franz Karmasin érthetően elfogult *War es so richtig Vater Raiffeisen?* című 1956-ban megjelent könyvével.

Irodalom

- Eiben, Anton
2001 Daten zur Geschichte Metzenseifens. In *www.metzenseifen.de* 2001.
- Fábry Zoltán
1968 *Stószai délelőttők*. Bratislava, Madách.
- Fausel, Erich
1927 *Das Zipser Deutschtum. Geschichte und Geschehnisse einer deutschen Sprachinsel im Zeitalter des Nationalismus*. Jena.
- Gedeon A.
1905 *Az alsó-meczenzefi német nyelvjárás hangtana. Magyarországi német nyelvjárások 1.* Budapest.
- Guzsak, Ladislav (Hrsg.)
1983 *Bergstädte der Unterzips*. Stuttgart, Arbeitskreis Unterzips.
- Ilyés Zoltán
2003 A meghittség narratívái: a költészet mint a múltközvetítés és a lokális identifikáció eszköze egy szlovákiai német közösségben. In: Biczó Gábor–Kiss Noémi (szerk.): *Antropológia és irodalom*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 297–308. p.
- Ilyés Zoltán
é. n. A nemzeti identitás és az etnikus tradíciók változásai és ezek szimbolikus megjelenítése egy szlovákiai német közösségben. In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. II. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó [Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve II.], 61–75. p.
- Ilyés Zoltán
2005 Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. *Magyar Tudomány*, 50. évf. 2. sz. 145–155. p.
- Karmasin, Franz
1956 *War es so richtig Vater Raiffeisen? Das deutsche Genossenschaftswesen in der Slowakei*. München, Verlag München.
- Kauer, Josef – Schürger, Johannes – Wagner, Klement (Hrsg.)
é. n. *Unter- und Ober-Metzenseifen, Stoß. Unterzips - Ostslowakei. Drei Selbstständige deutsche Gemeinden bis zur Vertreibung nach 1945*. H. n., Arbeitskreis Bodwatal.
- Kászonyi Ferenc
1928 Egy különös nemzetiségi kérdés. *Magyar Szemle*, 8. sz. 351–357. p.

- Melzer, Rudolf
1989 *Erlebte Geschichte. Vom Umsturz 1918 zum Umbruch 1938/39. Eine Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschtum*. Wien, Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich.
- Müller, Karl Valentin
1953 Umvolkung und Sozialschichtung in der Slowakei. Ergebnisbericht über soziologisch-sozialanthropologische Studien im slowakischen Staatsgebiet (1944). *Zeitschrift für Ostforschung*, 2. évf. 3. sz. 400–424. p.
- Paládi-Kovács Attila
1996 Természeti tájak és nyelvhathások a Felföldön (Abaúj-Torna és Gömör-Kishont megye példája). In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Nyíregyháza, BGYTF, 59–68. p.
- Pazmandi, Susanne
1991 Industrialisierung und Urbanisierung und ihre Auswirkungen auf Deutsche und Magyaren in Oberungarn/Slowakei 1900–1938. In: Hösch, Edgar – Gerhard, Seewann (Hrsg.): *Aspekte ethnischer Identität*. Ergebnisse des Forschungsprojekt „Deutsche und Magyaren als nationale Minderheiten im Donauraum“. München, R. Oldenbourg Verlag, 161–231. p.
- Rónai András
1989 *Térképezett történelem*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Wardhaugh, Ronald
1995 *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris–Századvég.

ZOLTÁN ILYÉS

„MANTAS HAVE BECOME HUNGARIANS...” – THE BACKGROUND OF THE HUNGARIAN NATIONAL FEELING OF GERMANS OF UPPER-BOLDVA VALLEY

The Germans of Spiš (Zips, Szepesség) living in different parts of the region, having different socio-cultural systems and speaking in different dialects are regarded as the most characteristic representatives of those non-Hungarians who consider themselves as part of the Hungarian nation by Hungarian historical public opinion as well as by historical, ethnographical scientific circles. This phenomenon is interpreted both by German historical literature and the village-monographs of the settlements in Spiš written in the period between the two world wars as spontaneous assimilation of the ambitious, status-oriented German social strata and as the result of the assimilation process forced by the Hungarian state but not as a form of attraction to the “mystic charisma of the Hungarian nation”. Though, in the period between the two world wars in Czechoslovakia the autonomy ambitions of the German ethnic groups of Upper Hungary (Felvidék), their educational demands and the problems of the border change in 1938 are good examples of this Hungarian national feeling. The fact that the pan-German identification originating from the Sudeten Germans and the Carpathian German identification had difficulties to get strengthen especially in Spiš indicates the transparency of the inherited Hungarian national feeling. This study presents the background of the Hungarian national feelings of the Germans of Medzev and Štos, two German settlements situated in upper Boldva valley in the historical Abaúj-Torna county, which are both connected to the Germans of Spiš in various ways.